

«ПРАВОДАВСТВО» VS. «ЗАКОНОДАВСТВО»: ДЕЯКІ ДУМКИ ЩОДО ПРОПОЗИЦІЙ СЕРЬОГІНА С. В.

Євстіфеев М. І.

студент Національного університету

«Києво-Могилянська академія»

Наприкінці 2014 р. у м. Дніпропетровську вийшла друком монографія Серьогіна С. В. «Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування», в якій автор, як дізнаємося із анотації, пропонує запровадити у вітчизняну правничу термінологію терміни «правотвір» і «праводавство», «які дозволять заповнити існуючі¹ прогалини щодо відповідних англійських аналогів» [9, с. 2]. Така ідея вже висувалася цим автором у 2012 р. в іншому його монографічному дослідженні «Проблемні юридико-філологічні аспекти застосування понять «право» й «закон» в українській правовій доктрині та в контексті принципу верховенства права» [10], яке цілком, із певними змінами та доповненнями, увійшло і в новішу працю. Втім, незважаючи на вельми неординарні пропозиції Серьогіна С. В., за ці два роки вони залишилися поза увагою наукової правничої спільноти. Саме тому вважаємо за доцільне детальніше розглянути їх як з юридичної, так і з філологічної точок зору. (Зважаючи

---

¹ Так в оригіналі. Форми активних дієприкметників теперішнього часу, як твердить С. Караванський, «дуже погано вписуються в українську мовну стихію»; цей же автор пропонує замість калькованого «існуючий» послуговуватися лексемами «сущий», «наявний», «сучасний», «теперішній», або ж відповідними зворотами на кшталт «що існує», «здатний існувати» тощо. Див.: [7, с. 175, 184].

на відсутність принципів змін у монографії 2014 р., в подальшому аналізуватимемо текст видання 2012 р.)

Пропонуючи до введення в науковий обіг терміни «праводавство» та «правотвір», автор визначає їх так:

«Правотвір – нормативно-правовий акт, а також будь-яке інше джерело (звичай, релігійний канон, судовий прецедент, міжнародний договір тощо) правил поведінки, які мають загальний характер; окреме правило поведінки, встановлене нормативно-правовим актом, звичаєм, релігійним каноном, судовим прецедентом, міжнародним договором тощо.» [10, с. 31]

«Праводавство – система правотворів, якими регулюються суспільні відносини». До праводавства Серьогін С. В. зараховує систему законів (законодавство) та сукупність актів парламенту, Президента, Уряду, міністерств, місцевих рад та місцевих державних адміністрацій, Конституцію та постанови Верховної Ради АРК, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана ВРУ, а також звичаєві, канонічні та інші правотвори. [10, с. 32]

Необхідність введення означених термінів автор пояснює, насамперед, тим, що «в сучасній українській правничій мові немає спеціального терміну², що є загальним синонімом до будь-якого джерела права» [10, с. 30]. При цьому він звертає увагу, що колись таку функцію виконував термін «закон», але після прийняття в 1906 р. Основних Державних Законів це слово «фактично втратило значення загального синоніму [sic]³ для будь-якого нормативного акту⁴ ... і формально стало означати лише назву нормативно-правового акту вищої юридичної сили, що приймається органом законодавчої влади» [10, с. 25]. «Конституція України, – резюмує Серьогін С. В., – не виправила цей недолік, шляхом запровадження спеціального терміну на зразок «універсал», «статут» тощо, а, на жаль, для позначення нормативно-правового акту вищої юридичної сили, що приймається органом законодавчої влади або референдумом, в ній також було застосовано саме слово «закон»⁵. [10, с. 28-29]

Власне, твердження автора про трансформацію змісту поняття «закон» далеко небезпідставні. «Широкий» зміст цього терміна можемо простежити ще у пам'ятках давньоруського права. Скажімо, договір з Візантією 911 р. містить формулювання «по закону и по покону»; договір 944 р. оперує формулою «по уставу, и по закону Рускому»; а Коротка

² Тут форму «терміну» вжито в оригіналі. Однак, очевидно, ідеться не про термін як проміжок часу, а про термін як про певне слово або словосполучення; у цьому випадку правильною формою родового відмінка іменника «термін» буде «терміна». Див., напр.: [12, с. 287]

³ Словники для іменника «синонім» фіксують форму родового відмінка однини із закінченням «-а». Див.: [3, с. 1317]

⁴ Покликаючись на вже цитоване джерело, відзначимо, що форми родового відмінка однини слова «акт» також мають смислорозрізняльну функцію: іменник «акт» із закінченням «-у» в Р. в. одн. означає дію, а із закінченням «-а» – письмовий документ. Тому правильною формою тут і далі в цитаті є «акта». Див.: [12, с. 17].

⁵ Орфографія та пунктуація наведеного уривку збережена.

редакція Руської правди містить «покон вирнии» [8, с. 9, 33, 80]. Однозначної думки щодо значення давньоруських лексем «закон» та «покон» наразі немає: деякі дослідники вважають, що покон є письмовим законом, на відміну від закону, що означав звичай [8, с. 24], хоча висувуються й абсолютно протилежні думки [1, с. 111-112]. Найпевніше, можемо вести мову про багатозначність обох слів, а, отже, і можливі випадки їх семантичної «конвергенції» в процесі формування сучасного лексико-семантичного значення слова «закон».

Втім, цікаво простежити паралелізм вживання у цитованих вище пам'ятках лексем «покон» та «устав», вжитих у словосполученнях «по закону и по покону» та «по уставу и по закону». Припущення про взаємозамінність цих двох слів дає підстави для висновку про близькість і їх семантики, зокрема, притаманного обом семантичного відтінку результату дії. Так, значення слова «устав» можна визначити як «те, що було встановлено» (очевидно, первинно послуговувалися не дієсловом «установити», а дієсловом «установити» [11, с. 486]); така словотвірна модель притаманна мові і зараз: скажімо, ухвала – те, що було ухвалено, або запис – те, що було записано. За аналогією, і слово «покон», рівно як і спільнокореневе із ним «закон», виходячи із значення їх кореня «копъ» – «край (початок, кінець)» [4, с. 227; 5, с. 482-483] – можна розуміти як «щось, що було з самого початку»⁶ (очевидна кореляція із сучасним поняттям звичаю), або ж «щось, чому було покладено початок» («покон» або «закон» в значенні встановленого правила). Цікаво, що джерела XIV-XV ст. фіксують для слова «закон» вживання в значенні чернечого ордену [11, с. 486], яке тут теж несе зміст результату певного акту (створення такого ордену, його «установлення»; власне, синонімічним тут виступатиме сучасний термін «установа»). Саме широке розуміння поняття закон – як будь-якого встановленого правила – і бачимо в цитованому Серьогінім С. В. уривку з Повного зібрання законів Російської Імперії [10, с. 23].

Тим не менш, розвиток права не міг не позначитися на вживаній у юридичній мові термінології. Звуження змісту слова «закон» до суто парламентського акта є закономірним в контексті розвитку державної організації та спричиненої ним диференціації форм законодавства, що відбулися за останнє тисячоліття. Маємо визнати, що, дійсно, в окремих випадках ми можемо спостерігати використання цього терміна із певною «реліктовою» семантикою, як в усталених зворотах «у встановленому законом порядку», «у випадках, передбачених законом» тощо, або у тому ж терміні «законодавство» (якщо трактувати його як сукупність того, що «дає» «закони», то в сучасному розумінні законодавства як системи джерел позитивного права під «законом» очевидно не матимуться на увазі лише акти парламенту). Подібна семантична «дуальність» зберігається

---

⁶ Такого тлумачення дотримуються, зокрема, Е. Бернекер та О. Брюкнер [див.: 2, с. 41], а також автори Етимологічного словника російської мови [14, с. 38].

переважно як данина усталеній стилістиці правничої мови, і навряд чи є тим, що виправдовує необхідність введення нового терміна на позначення «будь-якого джерела права» [10, с. 30].

Критично маємо поставитися і до наданих спроб визначити авторські новотвори, адже вони позначені низкою юридико-логічних помилок. Так, визначаючи «правотвір» як «джерело ... правил поведінки, які мають загальний характер» [10, с. 31], автор, таким чином, допускає неприпустиму розмитість у визначенні: незрозуміло, яким є критерій «загальності» таких «правил поведінки», і чи він є єдиним для того, аби їх «джерело» автоматично ставало «правотвором»? Скажімо, норми моралі, будучи за своєю формою загальними правилами (тобто маючи «загальний характер»), теж стають «правотворами»? Це ж справедливо і щодо звичаїв, особливо коли вони існують без фіксації в будь-якому джерелі (наведений автором приклад письмового збірника звичаїв – правил Інкотермс – , очевидно, не вичерпує усіх можливих форм існування звичаю). А якщо врахувати, що «джерелом» неписаних моральних та звичаєвих правил зазвичай виступає свідомість людей, то, виходить, свідомість теж є «правотвором»?..

Визначаючи ж «праводавство» як «систему правотворів, якими регулюються суспільні відносини» [10, с. 32], автор одразу вступає із собою в суперечність: якщо до складу «праводавства» включати лише ті «правотвори», що регулюють суспільні відносини (і якщо презумувати, що наведене означення базоване на родо-видовому відношенні), то, видається, мають існувати і «правотвори», що не регулюють суспільні відносини. Однак «правотвір» є «джерелом ... правил поведінки»; тоді, виходить, правила поведінки, що їх джерелом є «правотвір», можуть і не регулювати суспільні відносини. Але за таких обставин ми вже не ведемо мову про «право» як таке, адже, як писав свого часу Є. Трубецької, «лише у припущенні [про існування] суспільства розумних осіб можна говорити про право» [13, с. 15-16]. Таким чином, якщо послуговуватися авторовою моделлю словотворення, то ідеться в крайньому випадку про «нормотвір», а не про «правотвір».

Викликають певні питання й самий запропонований автором термін «правотвір». Спірність вибору кореня «твір» тут прослідковується у порівнянні із іншими словами, що містять його. Так, Інверсійний словник української мови Бевзенка фіксує 4 таких слова: «словотвір», «новотвір», «первотвір», «першотвір» [6, с. 544]. При чому значення слів «первотвір», «першотвір» (для яких дається значення «оригінал» [3, с. 899, 940]) та «новотвір» безпосередньо пов'язані із значенням слова «твір» – «те, що зроблене, створене ким-небудь і реально існує в тій чи іншій формі» [3, с. 1434], а «словотвір» визначається як «творення слів у мові» [3, с. 1345]. Бачимо, що корінь «твір» в іменниках використовується на позначення або результату творення чогось, або самого процесу цього творення. Тобто, погоджуючись із терміном «правотвір», ми ніби визнаватимемо, що

документи, які фіксують певні «правила поведінки» (є їх джерелом, зовнішньою формою), «створять» право. Але чи тоді ми не ризикуємо втрапити у своєрідну позитивістську пастку, яка не має місця для позапозитивного, неписаного права – адже автор говорить про «правотвір» як про термін на позначення «будь-якого (курсив мій – М. Є.) джерела права»? На нашу думку, конструювати новий термін тут взагалі немає потреби – адже є усталений в юридичній доктрині термін «джерело права». А для позначення системи джерел права та норм, що містяться в них (проводячи паралелі із «системою правотворів» Серьогіна) щонайкраще пасує слово «право» у його широкому значенні нормативного порядку.

То, може, все ж не варто «вигадувати велосипед», намагаючись разом перекреслити роками усталене терміновживання у правничій мові?

Список використаних джерел:

1. Артикуца Н. В. До історії лексеми закон у слов'янських мовах // Проблеми граматики і лексикології української мови : Збірник наукових праць / НПУ ім. М. П. Драгоманова ; Відп. ред. А. П. Грищенко. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 194 с. – С. 110-120.
2. Артикуца Н. В. Найдавніші терміни українського права: етимологічні реконструкції та семантичні спостереження // Наукові записки НаУКМА. – 2013. – Т. 144-145 : Юридичні науки. – С. 38-44.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Етимологічний словник української мови : У 7-ми т. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 2. – 570 с.
5. Етимологічний словник української мови : У 7-ми т. – К. : Наукова думка, 1985. – Т. 4. – 653 с.
6. Інверсійний словник української мови / Відп. ред С. П. Бевзенко. – К. : Наукова думка, 1985. – 811 с.
7. Караванський С. Пошук українського слова, або боротьба за національне «я». – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 240 с.
8. Памятники русского права / Под ред. С. В. Юшкова. – Вып. 1 : Памятники права Киевского государства : X-XII вв. / сост. А. А. Зимин. – М. : Гос. изд-во юридической литературы, 1952. – 287 с.
9. Серьогін С. В. Верховенство права в Україні: проблеми розуміння та застосування. Монографія. – Дніпропетровськ : Грані, 2014. – 124 с.
10. Серьогін С. В. Проблемні юридико-філологічні аспекти застосування понять «право» й «закон» в українській правовій доктрині та в контексті принципу верховенства права. Монографія. – Дніпропетровськ : Грані, 2012. – 92 с.
11. Словник староукраїнської мови : XIV-XV ст. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1978. – 591 с.

12. Словник труднощів української мови : Біля 15 000 слів / Гринчишин Д. Г., Капелюшний А. О., Пазяк О. М. та ін. ; За ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Рад. шк., 1989. – 336 с.

13. Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права / Оформление обложки С. Шапиро, А. Алексеенко. – СПб : Лань, 1998. – 224 с.

14. Этимологический словарь русского языка. – Т. 3, Вып. 6. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1975. – 124 с.

***Науковий керівник : Артикуца Н. В., кандидат філологічних наук,
доцент кафедри міжнародного
права і спеціальних правових наук НАУКМА.***